

Slika žene u »starom feminizmu« i u *novom feminizmu* Ivana Pavla II. i Benedikta XVI.

Marijo Volarević*

Sažetak

U članku se autor bavi fenomenom feminizma i slikom žene kakvu feminizam prikazuje kroz svoje povijesne faze. U prvome dijelu, polazeći od povijesti feminizma, autor prati mijenjanje slike žene u svakoj od pojedinih faza. Posebno se osvrće na problematiku tumačenja naravi i kulture, roda i spola, u drugome i trećem valu feminizma u kojima je pod utjecajima postmoderne i rodne teorije došlo do dekonstrukcije naravne slike žene. Naime, dok s jedne strane postmoderni feminizam (postfeminizam) dovodi u pitanje postojanja kategorije žene kao takve ističući da ne postoji žena (ut sic) nego postoji kategorija ženā (bjelkinje, crnkinje, lezbijke, heteroseksualne itd.), s druge strane, rodna teorija kategoriju žene smatra proizvodom kulture. U drugome dijelu rada, autor prema novijoj katoličkoj biblijsko–teološkoj antropologiji Ivana Pavla II. i Benedikta XVI. tumači naravnu sliku žene. Na kraju, imajući u vidu sliku žene prema »staromu feminizmu«, kao i utjecaj rodne teorije na naravnu sliku žene, autor u novome feminizmu vidi mogući put ne samo u očuvanju naravne slike žene, nego i mogućnost stvaranja drugačije kulture, kulture u kojoj žena ne bi bila diskriminirana.

Ključne riječi: stari feminizam, novi feminizam, postfeminizam, postmoderna, rodna teorija, rod/spol, narav/kultura, genij žene, slika žene

Uvod

Dugi niz godina u patrijarhalno ustrojenome društvu egzistirala je jednostrana logika shvaćanja ljudskoga bića prema kojem samo muškarac predstavlja savršenu »čovjekovu sliku«, dok žena nije u potpunosti odgovarala toj savršenoj slici, štoviše, smatrana je »nepotpunim muškarcem«.¹ Pojavom feminizma, prije

* Dr. sc. Marijo Volarević, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu. Adresa: Zrinsko-Frankopanska 19, 21 000 Split, Hrvatska. E-pošta: mvolarevic@kbf-st.hr

1 Već od antike prevladava mišljenje da žena ne ostvaruje potpunu čovjekovu sliku. Njezina jedina uloga u službi čovjeka bila je da primi sjeme muškarca koje se smatralo početnom materijom za stvaranje novoga čovjeka. Usp. Giovanni Battista Guzzetti, *La Condizione della donna: storia*

nešto više od dvjesto godina, počinje se mijenjati ženin položaj u društvu, ali se mijenja i njezina slika. Namjera je ovoga rada istražiti kako se tijekom povijesti feminizma mijenjao ne samo položaj žene u društvu nego i njena slika, te kakva bi bila moguća slika žene u »novome feminizmu« kojeg predlaže Ivan Pavao II., a podržava ga i sadašnji papa Benedikt XVI.

1. *Slika žene u »starome feminizmu»²*

Feminizam u širem smislu moguće je shvatiti kao idejno–kulturološki i politički pokret kojemu je cilj poboljšati položaj žene u svim društvenim područjima.³ *Prvi val feminizma* počinje usporedno s Francuskom revolucijom. Značajnu ulogu u početcima feminizma odigrale su žene koje pripadaju glavnim pokretačicama feminizma, Francuskinja Olympe de Gouge (*Deklaracije o pravima žena*, 1791.) i Engleskinja Mary Wollstonecraft (*Obrana ženskih prava*, 1792.) koje su željele ukazati na činjenicu da je žena po naravi ljudsko biće, kao i muškarac. Zbog toga su tražile jednakost između muškarca i žene pred temeljnim civilnim zakonima koji su bili predviđeni za čovjeka, ali je zapravo samo muškarac ta prava uživao u potpunosti. Žena je zakonski bila inferiorna u odnosu na muškarca.⁴

Industrijska revolucija, ali i dva rata, otvorili su ženi prostor i u javnome životu, što je polučilo pozitivan stav da žene mogu jednako kvalitetno obavljati i druge poslove osim kućanskih. U SAD–u, Francuskoj, Velikoj Britaniji i u drugim zapadnim zemljama žene su bile sve glasnije u opravdanome traženju temeljnih ljudskih prava kao što su pravo na glasovanje i sudjelovanje u javnome društvenom životu, pravo na školovanje, na pravednu plaću, dakle na prava i društveni položaj koji ima muškarac.⁵ Njihovi zahtjevi i nastojanja ipak su polučili svijest o nepravednome zapostavljanju ženā u društvu. Može se zaključiti kako je glav-

e principi. Dall'inferiorità alla reciproca complementarità con l'uomo, Massimo, Milano, 199, 11–12.

2 Izraz »stari feminizam« uводим jer je feminizam kroz svoju povijest bio podložan različitim društveno–kulturološkim promjenama, što sugeriraju njegove različite faze. Ipak, potrebno je naglasiti da feminizam treba shvatiti na dinamički način, kao termin koji je istovremeno »nov« i »star«, u kojem su se različita shvaćanja istoga pokreta uvijek nanovo preispitala i prilagođavala određenim društveno–kulturološkim događanjima, kao što su Francuska revolucija, industrijska revolucija i seksualna revolucija, a danas je svakako vidljiv utjecaj postmoderne i rodne teorije. Svaka od spomenutih revolucija (kao i postmoderna i rodna teorija) ostavila je svoj trag na feministički pokret, ali i na naravnu sliku žene. U tom kontekstu, pod izrazom »stari feminizam« podrazumijevam sve ono što je tijekom feminističkog pokreta dovelo do dekonstrukcije naravne slike žene te na taj način konstruiralo jedan feminizam bez žene.

3 Usp. Elisabeth Green, *Tologia femminista*, Claudiana, Torino, 1998, 6.

4 Usp. Franco Restaino, »Femminismo«, in *Dizionario di filosofia*, uredio Giovanni Fornero, UTET, Torino, 1998³, 469.

5 Usp. M. Luisa Di Pietro, »Bioetica e donne«, in *La donna: memoria e attualità*, vol. I. Una lettura secondo l'antropologia, la teologia e la bioetica, uredili L. Borriello–E. Caruna–m.R. Del Genio–M. Tiraboschi, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1999, 130.

ni plod prvoga vala feminizma bio potpuna emancipacija žene u društvo, što je promijenilo i shvaćanje slike žene. Žena se zahvaljujući prvom valu feminizma smatra jednako čovjekom kao i muškarac, s istim dostojanstvom i s istim ljudskim pravima.

Drugi val feminizma počinje početkom šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća,⁶ s novim zahtjevima. Nove su generacije feministkinja u svojoj borbi za ekonomsku i društvenu jednakost tražile potpuno ukidanje različitosti između muškaraca i žena. Da bi ostvarile svoje ciljeve, feministkinje drugoga vala žele da se odbaci tradicionalni koncept obitelji i ženina rodna uloga, što su, prema njihovome mišljenju, sredstva preko kojih su muškarci držali žene u podređenosti. Zato je jedan od važnijih ciljeva feminizma drugoga vala bilo uvođenje reproduktivnih prava, odnosno prava na korištenje kontracepcije i pobačaj, jer su feministkinje drugoga vala smatrale kako upravo majčinstvo stavlja ženu u podređen položaj u odnosu prema muškarcu.⁷

Pojavom »seksualne revolucije« feministkinje nisu više tražile korijen svoje podređenosti u društvenim strukturama, nego u spolnoj različitosti, što se može vidjeti u djelima Betty Friedan »*Mistika žena*« i Simone de Beauvoir »*Drugi spol*« u kojem se nalazi njezina čuvena rečenica: »Ženom se ne rada, nego postaje«. ⁸ Takav stav Simone de Beauvoir otvorio je raspravu između »naravi« i »kulture«, između »roda« i »spola«.⁹ Ovo razdvajanje spola i roda postalo je žarišno jer »pojedine feminističke struje imaju vrlo malo sluha za biologiju, smatrajući da je čak i kategorija spola društveno konstruirana«. ¹⁰

Kao rezultat takvoga promišljanja nastaje teorija »roda«¹¹ prema kojoj svaka ljudska osoba izabire svoj način življenja, što uključuje i vlastitu spolnu orijentaciju. Svatko može izabrati što želi biti: muško, žensko, heteroseksualan, ho-

6 Nažalost i u XXI. st. postoje zemlje u kojima su žene zakinite u svojim temeljnim ljudskim pravima, pogotovo u pojedinim arapskim zemljama u kojima žene ne mogu sudjelovati u javnom društvenom životu pa čak niti izlaziti iz kuće bez dozvole muškarca. Ipak, barem u zapadnoj civilizaciji može se reći da su žene postigle svoju punu emancipaciju u društvo.

7 Usp. M. Luisa Di Pietro, »Bioetica e donne«, 131–132.

8 Simone De Beauvoir, *Il secondo sesso*, Il Saggiatore, Milano, 2008, 271.

9 Zadnjih godina u suvremenom društvu sve je učestalije razlikovanje između roda (gender) i spola (sex). Riječ rod označava one razlikovane osobine koje su uvjetovane okolinom i odgojem, dok riječ spol označava biološke osobine koje identificiraju osobu bilo kao muško ili žensko.

10 Daria Jadreškić, *Evolucijska psihologija i feminizam*, 16, u: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=92318 (preuzeto 08. lipnja 2012.)

11 Zastupnici *rodne teorije* (gender theory) smatraju da su odrasli muškarac i žena društvena konstrukcija i da se u stvarnosti ljudsko biće rada spolno neutralno, a tek naknadno kroz odgoj se socijaliziraju bilo u muškarca bilo u ženu. Zbog toga oni predlažu da se odgoj djece treba pročititi od spolnih stereotipa koji se vežu uz određeni rod. Evo kako to izgleda u praksi. »Egalia je vrtić u Stockholmu čiji je cilj osloboditi djecu od tradicionalnih društvenih očekivanja na temelju spolova. Radi se o 'rodno neutralnom' predškolskom odgoju gdje odgajatelji djecu nazivaju 'priateljima', gdje je zabranjena uporaba zamjenica 'ona' i 'on', gdje su pažljivo odabrane knjige kako bi se izbjegla tradicionalna podjela po spolovima i roditeljske uloge, piše BBC« vidi: <http://www.tportal.hr/vijesti/svijet/137543/Hit-iz-svedske-rodno-neutralan-vrtic.html> (preuzeto 15. kolovoza 2012.)

moseksualan ili transseksualan¹². Drugim riječima, negira se postojanje dvaju rodova u njihovome prirodnom značenju, kao da tijelo i tjelesnost ne uvjetuju ljudsku osobnost. Sve to vodi k rastakanju slike kako žene tako i muškarca jer se niječe njihova naravna strukturiranost. Sloboda izbora stavlja se ispred prirode. Svakako, ljudsku se osobu ne može shvaćati i tumačiti samo biološki, ali isto tako, sama kultura ne može izgraditi povijest osobe ako nije u dijalektičkome odnosu s ljudskom prirodom i sa svim njezinim uvjetima. To se osobito očitovalo u trećem valu feminizma.

Treći val feminizma započinje krajem 80-ih godina prošloga stoljeća te se pod utjecajem postmoderne naziva još i postfeminizmom. Dok je moderna uzvisivala subjekt, postmodernizam ga razbija kao iluziju. U postmoderni se premješta naglasak s jedne ideje ili identičnosti čovjeka na raznolikost, tj. na pluralizam.¹³ Naime, postfeministkinje smatraju da ne postoji »kategorija žene« nego »kategorije ženā« (crnkinje, bjelkinje, žute, lezbijke, heteroseksualne). Pozitivno je što postfeminizam, govoreći o spolnim razlikama, ne vidi nadilaženje razlika između muškaraca i žene u njihovu izjednačavanju kao što je to činio drugi val, već u prihvaćanju te fundamentalne različitosti. No, nastao je drugi problem; treći val, uvelike obilježen postmodernizmom i usitnjavanjem feminističkih stavova, nije mogao dati odgovor na pitanje tko je »žena«. Goruće pitanje postaje sljedeće: koji su zapravo zajednički ciljevi ženā, neovisno o klasnim, rasnim i drugim razlikama? Tako danas postoje liberalne feministkinje, psihoanalitičke feministkinje, radikalne, egzistencijalističke, socijalističke, postmoderne, crne feministkinje itd. Tko onda od njih može i ima pravo dati odgovor što znači »subjekt žena«? Očit je rezultat ovoga pluralizma mišljenja raslojavanje identiteta i slike žene. Postfeministkinje ističu kako ne postoji žena »*ut sic*«, nego postoje različite žene, stavljene u različite povijesne i kulturološke kontekste. One polaze od pretpostavke da »nijedan identitet nije stalan i nepromjenjiv pa svatko slobodno bira unutar višestruke ponude identiteta u nekom konkretnom društvenom okruženju.«¹⁴

Zbog toga ne samo da se javlja dilema o tome što bi u sebi bio »subjekt žena«, nego kako bi žena trebala »djelovati«. U tom smislu, upozorava američka profesorica povijesti Linda Nicholson, »ako ne postavimo zajedničke kriterije koje mogu dati jedno značenje riječi 'žena', kako će biti moguće načiniti jednu zajedničku politiku? Zar feministička politika ne traži možda da kategorija 'žene' ima svoje precizno značenje?«¹⁵ Može se zaključiti da se pojavom postfeminizma potpuno izgubila slika žene. Jedna žena, a mnoštvo feminizama. Temeljem te činjenice, postoji i mnoštvo različitih teorija i pogleda na ženu. Svakako da je

12 Gabriele Kuby, *Nova ideologija seksualnosti. Izazovi i opasnosti gender revolucije*, Verbum, Split, 2010, 54.

13 Postmoderna, kao reakcija na modernu, sadrži neke različite vrijednosti od onih koji su bili dominantni u modernoj. Dok je u modernoj dominiralo apsolutno, jedinstveno i objektivno, u postmodernoj dominira relativno, različito i subjektivno.

14 Milan Mesić, »Feministička kritika multikulturalizma«, *Društvena istraživanja*, 2006, 15, 4–5, 845–865, ovdje 852.

15 Linda Nicholson, *Per una interpretazione di genere*, Mulino, Bologna, 1996, 61. (vlastiti prijevod.)

potrebno uvažavati različitosti, no čini se da se potpuno izgubilo iz vida ono što je zajedničko svim ženama. Slobodno možemo reći da je pod utjecajem postfeminizma, kao i *rodne teorije*, slika žene gotovo u potpunosti dekonstruirana. Drugim riječima, u postmoderni vlada feminizam bez žene.¹⁶

2. *Biblijsko–antropološki pogled na ženu Ivana Pavla II. i Benedikta XVI.*

Današnje vrijeme podložno relativizmu, bez čvrstih uporišta, bez zajedničkih vrijednosti, ostavlja svaki opis subjekta osobnom izboru, što vrlo lako može dovesti do zbunjenosti kad se postavlja pitanje tko je »subjekt žena« i tko je »subjekt muškarac«. Stoga u drugome dijelu rada autor će pokušati odgovoriti na ovo pitanje tražeći čovjekov korijen u novijoj kršćanskoj biblijsko–teološkoj antropologiji Ivana Pavla II. i Benedikta XVI.¹⁷ Ivan Pavao II. u svojoj apostolskoj pobudnici *Vjernici laici* upozorava da:

treba pronicavo i pažljivo razmotriti antropološke temelje muškog i ženskog stanja kako bismo što točnije ustanovili osobni identitet vlastit ženi, u njegovu odnosu različitosti i uzajamnog upotunjavanja s muškarcem, ne samo s obzirom na uloge koje ima odigrati i funkcije koje mora izvršiti, nego također i dublje, s obzirom na njegovo ustrojstvo i osobni smisao.¹⁸

I papa Benedikt XVI. poziva na novije antropološko produblјivanje, koje ne bi oslikalo samo identitet žene nego i muškarca te se na taj način suprotstavilo današnjim političkim i kulturološkim frakcijama, (osobito »gender«–politici)¹⁹ koje žele rastočiti naravnu sliku žene i muškarca. Nadalje, papa Benedikt XVI., imajući u vidu moguće negativne posljedice *gender*–politike, naglašava da se Crkva ne može samo ograničiti na prenošenje spasenjske poruke, zanemarujući stvoreni okoliš koji pripada svima. Međutim, isto je tako potrebno načiniti i ispravnu ekologiju čovjeka, poštujući njegovu stvorenu narav, jer bi bez toga moglo doći do njegova samoništenja. Stoga, zaključuje papa, govor Crkve o ljudskoj naravi muškarca i žene nije neka nadidena metafizika.²⁰

16 Yves—Charles Zarka, »Un femminismo senza donna« u: http://www.losguardo.net/public/archivio/num8/articoli/201208.%20Yves_Charles_Zarka_Un_femminismo_senza_donna.pdf (preuzeto 08. lipnja 2012.)

17 Postoji i stara kršćanska antropologija koja je krivo tumačila sliku žene. U pojedinim udžbenicima dogmatske teologije može se susresti mišljenje kako samo muškarac dobiva neposredno ljudsku narav od Boga, a žena je dobiva posredno od muškarca. Više o ovoj tematici vidi u članku: Jadranka Rebeka Anić, »Žena slika Božja«, *Bogoslovska smotra*, 1990, 60, 3–4, 290–301.

18 Ivan Pavao II., *Christifideles laici–Vjernici laici*, Apostolska pobudnica o pozivu i poslanju laika u Crkvi i u svijetu, KS, Zagreb, 1990, br. 50.

19 Usp. Benedikt XVI., Occasione XX anniversari a vulgata Epistola Apostolica »*Mulieris dignitatem*«, u: *Acta Apostolicae Sedis*, 100, 2008, 163–165, ovdje 164.

20 Više o mogućim negativnim posljedicama rodne teorije vidi u: Benedikt XVI., u: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2008/december/documents/hf_ben-xvi_spe_20081222_curia-romana_it.html (preuzeto 10. lipnja 2012.)

2.1. Žena i muškarac: »isto« i »različito«

Ivan Pavao II. u Apostolskome Pismu *Mulieris dignitatem* u svojoj biblijsko-teološkoj antropologiji ženu i muškaraca promatra pod dvama vidovima; u njihovoj istovjetnosti i različitosti. Njihovu naravnu istovjetnost u dostojanstvu osobe temelji na biblijskom »početku«, točnije na Post 1, 27–28.²¹ U njemu se otkriva sva istina o čovjeku koja predstavlja nepromjenjiv temelj čitave katoličke antropologije²² jer polazi od korijena, od izvora i čini jasnijim antropološko shvaćanje muškarca i žene. Upravo zato što je stvoren od Boga, na njegovu sliku, čovjek (muškarac i žena), posjeduje dostojanstvo osobe. Čovjek je osoba, u jednakoj mjeri to su i muškarac i žena.

U ovoj perspektivi žena, u zajednici čovječanstva, zajedno s muškarcem biva shvaćena u »jedinstvu dvoga«, bivajući ista u ljudskoj stvarnosti i dostojanstvu s muškarcem, a ipak različita u svojoj ženskosti. Zato biblijska antropologija glede različitosti spolova odvažno sugerira pristup približavanja, a ne rivaliteta.²³ Ovo »jedinstvo u dvojnosti« uči upućenosti na drugoga, naravnomu interpersonalnom zajedništvu. Ako žena i muškarac radije izabiru biti autonomni i samodovoljni, riskiraju ostati začahureni u svojoj osamljenosti, što zorno prikazuje drugi izvještaj o stvaranju (Post 2, 18–25).²⁴ Muškarac, tek kad je ugledao ženu, shvaća i otkriva sebe, svoj osobni identitet, može se slobodno reći, otkriva potpunu sliku čovjeka (»ženom (*iššah*) neka se zove jer je uzeta od muža« (*iš*): Post 2,23); »evo kosti od mojih kostiju i mesa od mesa mojega«: Post 2, 23)²⁵. Tako i žena, da bi u potpunosti mogla shvatiti svoj vlastiti identitet i svoju sliku, upućena je na muškarca. Tek kada se shvate i prihvate različitosti, moći će se bolje shvatiti i osobne vlastitosti i posebnosti koje u sebi nose žena i muškarac. Stoga se može reći da je važno otkriti pravu sliku žene kako bi se istodobno mogla imati ne samo potpuna slika muškarca, nego i čovjeka kao takvog. U tom kontekstu i Ivan Pavao II. kaže da nas sama »Biblija uvjerava da bez uvrštenja onoga »ženskog« elementa ne postoji zadovoljavajuće tumačenje čovjeka i njegove ljudske naravi.«²⁶

Isto tako, Biblija pokazuje da čovjek ne može opstojati sam, nego je potreban pomoći (Post 2, 18–25). Ivan Pavao II., kada tumači ovaj redak, kaže: »pomoć — treba dobro paziti — koja nije jednostrana nego *uzajamna*. Žena je dopuna muškarcu, kao što je muškarac dopuna ženi: žena i muškarac međusobno su

21 Usp. Ivan Pavao II., *Mulieris dignitatem–Dostojanstvo žene*, KS, Zagreb, 1989. br. 6. (dalje: MD).

22 Usp. *Isto*.

23 Kongregacija za nauk vjere s potpisom predstojnika kardinala J. Ratzingera objavila je dokument koji osobitu pažnju stavlja na ovu temeljnu antropološku činjenicu jednakoga dostojanstva muškarca i žene, ali i njihove upućenosti jednoga na drugo koja se očituje u različitosti spolova: *Congregazione per la dottrina della fede, Lettera ai Vescovi della Chiesa Cattolica sulla collaborazione dell'uomo e della donna nella Chiesa e nel mondo*, u: *Enchiridion Vaticanum XXII* (2003.–2004.), br. 2788–1834. Dokument je iste godine objavljen s komentarima na pojedina poglavlja u zborniku: *Il ruolo della donna nella Chiesa e nel mondo*, Città del Vaticano 2004.

24 Usp. Benedikt XVI., *Occasione XX anniversari...*, 164.

25 Usp. Ivan Pavao II., MD, br.6.

26 Ivan Pavao II., MD, br. 22.

nadopunjujući (komplementarni).« Ova komplementarnost odnosno recipročna pomoć » ne odnosi se samo na područje *djelovanja*, nego i na *bitak* jer su ženskost i muškost međusobno komplementarni, *ne samo s fizičke i psihičke točke gledišta*, nego s *ontološke*.«²⁷

Iz dosad rečenoga jasno je da su jednakost izražena kroz »jedinstvo u dvojnosti« (istovjetnost), komplementarnost (dvojnost u jedinstvu) i recipročnost (uzajamna pomoć) tri bitna antropološka elementa u tumačenju slike žene i muškarca kao i njihova međusobnog odnosa.

Drugim riječima, ne samo da se putem ovih kategorija može bolje shvatiti tko ili što je čovjek (objekt), nego tko sam ja (subjekt). Muškarac, spomenuto je, otkriva svoj puni identitet tek u susretu sa ženom; »Gle, evo kosti od mojih kostiju i mesa od moga mesa« (Post 2, 23) i naziva je *ženom*. To ukazuje na činjenicu da je muškarac upućen na ženu i obratno, ne samo radi zajedništva nego i radi boljega shvaćanja tko sam »Ja«. Muškarac i žena nisu samo dvije različite cjeline koje jednako daju i primaju. Radi se o jednoj trokutnoj dijalektici prema kojoj u odnosu Ja–Ti–Ja onaj krajnji »Ja« nije više istovjetan onomu početnom »Ja«, nego je obogaćen onim »Ti«.«²⁸ Ako muškarac tako gleda na ženu i žena na muškarca, spolna različitost neće postati mjesto borbe (rod — spol; narav — kultura, muško — žensko), nego područje obogaćenja, kako naravi žene tako i muškarca, ali i čitave kulture. U tom smislu i papa Benedikt XVI. upozorava: »Ljudska narav i kulturološka dimenzija integriraju se u jednom širokome i kompleksnom procesu što stvara oblikovanje vlastitoga identiteta, gdje se obje dimenzije, ova ženska i ova muška, slažu i upotpunjuju.«²⁹ Zbog toga se može zaključiti kako katolička antropologija razlikuje dvije dimenzije čovjeka. Prva je jedinstveno–dvojna (*čovjek* znači žena i muškarac), a druga je dvojno–jedinstvena (muškarac i žena su *čovjek*) preko koje se shvaća i tumači ne samo slika žene (subjekt) nego čitava čovjeka (žena–muškarac).

3. *Slika žene u »novome feminizmu«*

Nakon što je ukratko prikazano kako se mijenjala slika žene u pojedinim feminističkim fazama, kao i teorije koje sa sobom donose pojedini feministički modeli, osobito rodna teorija, koja zastupa tezu *biology is not a destiny*³⁰, pokušat će se otkriti kakvu bi sliku žene mogao očitovati novi feminizam.

U svojoj enciklici *Evandjelje života* Ivan Pavao II. poziva žene:

27 Ivan Pavao II., *Lettera alle donne*–pismo ženama, u: Acta Apostolica Sedis, 87 (1995) br. 7, 803–812.

28 Piersandro Vanzan, *Gender e rapporto uomo donna: femminismo o reciprocità asimmetrica?* u: <http://www.laici.va/content/dam/laici/documenti/donna/culturasocieta/italiano/gender-e-rapporto-uomo-donna.pdf> (preuzeto 11. lipnja 2012.)

29 Benedikt XVI., *Occasione XX anniversari...*, 165.

30 *Biologija nije sudbina*, op. a. (vlastiti prijevod.)

u *kulturnom zaokretu* u korist života, *žene imaju* jedinstven i možda odlučujući prostor *misli i djelovanja*: na njima je red da postanu promicateljice »*novog feminizma*« koji, bez padanja u napast da se posluži »muškaračkim« modelima, zna prepoznati i *izraziti istinski ženski genij* u svim očitovanjima društvenog života, djelujući na korist nadilaženja svakog oblika diskriminacije, nasilja i iskorištavanja.³¹

Da Ivan Pavao II. ne misli o feminizmu samo iz kurtoazije, nego ga uistinu zamišlja kao pokret (što on i jest), otkriva činjenica da on više puta upućuje isti poziv ženama. To nam govori o činjenici kako se Ivan Pavao II. ne plaši riječi feminizam, naprotiv, kako kaže Maria Orecchia, »on ne izbjegava koristiti termin feminizam: nego slobodom djece Božje ulazi u ovu riječ, u ovu realnost, kao Krist, mijenja je iznutra i čini je novom.«³² To nije čudno ako se zna da je za njega feminizam »bio reakcija na nedostatak potrebnoga poštovanja prema ženi«³³. Imajući to u vidu, može se slobodno ustvrditi da je Ivan Pavao II. bio »feminist«.³⁴

Nameće se pitanje: o kakvom je feminizmu zapravo riječ? Prvo što se može primijetiti jest da on na »novi feminizam« ne gleda samo kao na puku teoriju, nego kao i na praksu (kao što ga shvaćaju i ostali, sekularni feminizmi). Žena nije pozvana samo promišljati, nego i djelovati u konkretnoj društveno–kulturnoj realnosti. Drugim riječima, Papa nije želio samo teoretizirati nego i konkretno djelovati.

Druga je bitna činjenica da »novi feminizam« izbjegava zamku upadanja u muškaračke modele, što se dogodilo u drugoj fazi »staroga feminizma«, u kojoj se slika žene izjednačila sa slikom muškarca. Naprotiv, on poziva žene da prepoznaju svoju vlastitost i originalnost izraženu u »ženskome geniju« i da ga očituju u svim porama društvenoga života. Jer upravo putem »genija žene« slika žene može ostati sačuvana u svojoj izvornoj originalnosti.

3.1. *Slika žene i »ženski genij«*

Osamdesetih godina XX. stoljeća javlja se još jedan feministički pokret nazvan *kulturalnim feminizmom* ili *romantičnim feminizmom*. Jedna je od glavnih značajki ovoga feminizma stav da su u patrijarhalnome društvu jedine »vrjednote« koje su se smatrale važnima bile »tipično muške« i zbog toga je potrebno unijet i kulturu i »vrjednote« koje se smatraju »tipično ženskim«.³⁵ Kad bi kulturalni feminizam ostao na ovome promišljanju, bio bi na crti »novoga feminizma«.

31 Ivan Pavao II., *Evangelium vitae—Evangelje života*, KS, Zagreb, 2003³, br. 99. (dalje: EV).

32 Marisa Orecchia, http://www.federvitapiemonte.it/html/nav_Marisa_Orecchia_-_Per_un_nuovo_femminismo.php (preuzeto 10. lipnja 2012., vlastiti prijevod.)

33 Giovanni Paolo II, *Varcare la soglia della speranza*, Mondadori, Milano, 1994, 237.

34 Ne u smislu aktivnoga sudjelovanja u feminističkom pokretu, nego je bio istinski promicatelj ženskih prava i ženina dostojanstva, kao i njezinih posebnosti, kako u Crkvi tako i u društvu.

35 Začetnicom ovoga feminizma smatra se poznata psihologinja Carol Gilligan. U svome djelu »*In different voice*« provela je istraživanje među dječacima i djevojčicama dokazujući da postoji različitost između njih u tumačenju i shvaćanju moralnih vrijednosti. Poznatije sljedbenice ovoga feminizma još su Nel Noddings, Virginia Held, Sara Ruddick i Nancy Chodrow.

Medutim, pogriješka je ovoga feminizma u tome što njegove sljedbenice drže da su »tipično ženske« vrjednote superiornije muškim. Na tragu dosad rečenoga, očito je da katolička antropologija priznaje da postoji različitost između muškarca i žene, a samim time i pojedinih »vrjednota« koje su više vezane uz žensku nego uz mušku osobnost i obrnuto. Ipak, Ivan Pavao II. naglašava da

osobne mogućnosti ženskoga bića očito nisu skromnije od mogućnosti muškog bića; one su samo drugačije. Žena, kao uostalom i muškarac, mora težiti za samoostvarenjem kao osoba, za svojim dostojanstvom i pozivom na osnovi onih mogućnosti koje odgovaraju obdarenosti ženskoga bića koju je ona primila na dan stvaranja i koju je baštinila kao njoj vlastit odraz Božje slike.³⁶

Ovaj tekst otkriva da su sličnost i razlika od Boga upisane u ljudsko biće. Bog je stvorio oboje, muškarca i ženu, na svoju sliku, ali je dao muškarcu i ženi različite »načine« »utjelovljenja« ovoga »biti na sliku i priliku Božju. Drugim riječima, u ženi i muškarcu se ova slika izražava preko njihove osobne posebnosti »biti muško« i »biti žensko«. U prilog ovome razmišljanju ide i činjenica da ne postoji »čovjek« (kao takav), nego postoje pojedinačni subjekti (muškarac i žena) koji čine čovjeka. Ljudsko je biće jedinstveno u svojoj ontološkoj strukturi, ali to ne niječe različitost ljudskoga bića koje se izražava u postojanju momenata »biti muškarac« i »biti žena«.³⁷ Postavlja se logično pitanje: što čini ženu različitom od muškarca?

Za Ivana Pavla II. »žena kao ljudska osoba predstavlja zasebnu vrjednotu«³⁸ koja se posebno očituje u »ženskome geniju«.³⁹ Na temelju analize tekstova Ivana Pavla II., »ženski genij« očituje se »kao bitna stvarnost koja pripada svakoj ženi, kao njezino stanje — *habitus*, kojim ona izražava svoj način djelovanja, svoje *biti-žena*, sa svijetom i s drugima u svakodnevnici.«⁴⁰ Ili, još jednostavnije, ovaj je »genij žene« jedna »neotudiva vrijednost ženstvenosti, njezinoga načina postojanja i odnosa sa svijetom.«⁴¹ Dug je još put do potpunog i preciznog utvrđivanja i definiranja ženskoga genija (talenta).⁴² Ipak, može se sa sigurnošću

36 Ivan Pavao II., *MD*, br. 10.

37 »U granicama onog što je »ljudsko«, što očituje ljude kao osobe, razlikuje se ono što je »muško« i što je »žensko«, ali se istodobno obostrano pojašnjuje i nadopunjuje«. Ivan Pavao II., *MD*, br. 25.

38 *Isto*, br. 29.

39 Žena u stvarnosti posjeduje genij kojeg su potrebni i društvo i Crkva. Ovim se ne želi suprotstaviti ženu muškarcu, budući da je jasno da je opseg vrijednosti u temelju isti. Medutim, oni dobivaju u muškarcu i ženi odjeke vrijednosti i različite naglaske; upravo je ta različitost temelj obogaćenja. Usp. Ivan Pavao II., *Senza il contributo delle donne la società è meno viva, la cultura meno ricca, la pace più insicura*, in *Insegnamenti di Giovanni Paolo II.*, 1995, 18, 2, 123–124, ovdje 123

40 Marijo Volarević, *Novi feminizam i kulturalna promocija žene majke-radnice*, OŽ, 2012, 67, 2, 223–237, ovdje 234.

41 Enrica Rossana, *Donne per il terzo millennio. Problema o risorsa?* Milella, Lecce, 2004, 86.

42 Ono što se može sa sigurnošću reći o »geniju žene« jest da Ivan Pavao II. u njemu vidi ženinu posebnu sposobnost prihvatiti čovjeka u njegovoj konkretnosti. Ovu postavku tumači tezom da je ženi na poseban način povjeren čovjek, što se najviše očituje u njezinome majčinstvu (koje može biti fizičko ili duhovno). Vidi *Senza il contributo delle donne...*, 123–124. Ipak, potrebno je naglasiti da Ivan Pavao II., kao i sadašnji papa Benedikt XVI., genij žene ne gleda samo kroz

zaključiti da on igra važnu ulogu u očuvanju identiteta i slike žene jer je ženski genij nešto vlastito, urođeno i neotuđivo svakoj ženi, dio Božjega plana ucrtanog u njenu narav te zbog toga postaje žarišnom točkom oko koje se sakupljaju sva ostala promišljanja u čemu se sastoji posebnost »biti žena«. Na temelju svega navedenog, postaje jasnije zašto je upravo »ženski genij« za Ivana Pavla II. glavni motor u pokretanju i ostvarivanju »novoga feminizma«, ali i očuvanju originalne naravne slike žene.

3.2. Odnos »novog feminizama« prema rodu/spolu — naravi/ kulturi

Imajući u vidu sve dosad rečeno, može se reći da bi »novi feminizam« mogao igrati značajnu ulogu nasuprot nadolazećoj kulturi i politici koje žele poništiti svaku spolnu razliku između muškarca i žene (smatrajući je plodom kulture) te na taj način narušiti njihovu originalnu sliku.

Žena (ništa manje nego muškarac) u današnjem kulturalnom okružju ima uistinu problem otkrivanja i izgradnje vlastite slike i vlastitoga identiteta. Rodna teorija načinila je pogrješan korak pokušavajući na temelju kulture⁴³ tumačiti sliku i identitet žene, zanemarujući njezinu narav. Ova ideologija nastoji dokazati kako biološka razlika između muškarca i žene ne odgovara »fiksnoj naravi«, nego je plod određene kulture ili jedne određene epohe.⁴⁴ Ovakvo promišljanje mijenja pogled na ustanovu heteroseksualnoga braka, mijenja sliku oca i majke. Kroz njega se homoseksualnost izjednačava s heteroseksualnošću, uvodi se model polimorfne seksualnosti i svakomu se daje sloboda izbora spolne orijentacije prema ugodi, bez obzira na naravnu strukturiranost. Na opasnosti rodne teorije posebno upozorava poznata njemačka sociologinja Gabriele Kuby u djelu »*Nova ideologija seksualnosti. Izazovi i opasnosti gender revolucije*«. ⁴⁵ Međutim, isto tako, smatram važnim spomenuti kako se viša znanstvena suradnica na Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar u Splitu i dobra poznavateljica feminizma, osobito na području teologije, Jadranka s. Rebeka Anić u svojoj novoj knjizi »*Kako razumjeti*

prizmu majčinstva, nego u njemu vidi i druge sposobnosti koje mogu obogatiti društvo, ekonomiju, obitelj itd. (vidi *Pismo ženama* br. 11, 12: *MD* br. 30. U svakom slučaju, za Papu Ivana Pavla II. »genij« je neotuđiv i neodvojiv od naravi svake žene: »Stoga želim, predrage sestre, da se s posebnom pozornošću razmišlja o temi 'ženskog genija', ne samo kako bih vam priznao crte preciznoga Božjeg nacrtu koji se prihvaća i poštuje, nego kako bi mu se dalo više prostora u cjelokupnosti društvenoga, kao i crkvenog života«. (*Pismo ženama* br. 10.). Ovdje je jasno da Ivan Pavao II. »genij žene« veže uz njezinu narav (*crte preciznoga Božjeg nacrtu koji se prihvaća i poštuje*), stoga i očekuje što veću društveno-kulturalnu i unutarcrkvenu promociju ženina genija kako bi žena svojom naravi obogatila čitavo društvo.

43 Kultura je mnogo složeniji fenomen od svodenja na patrijarhalnu vladavinu muškaraca nad ženama, kako često tumače feministkinje, jer svugdje postoje brutalni muškarci, ali i brutalne žene. Usp. Milan Mesić, *Feministička kritika...*, 854.

44 Isto tako, opasno je odrediti što je »subjekt žena« samo preko naravi odnosno spola, ignorirajući kulturu. Usp. Antonio Cañizares Lovera, »Bilancio e prospettive della riflessione sulla donna a vent'anni della lettera apostolica 'Mulieris dignitatem'«, in *Donna e Uomo. L'humanum nella sua interezza*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2009, 26.

45 Gabriele Kuby, *Nova ideologija seksualnosti. Izazovi i opasnost gender revolucije*, Verbum, Split, 2010.

rod? *Povijest rasprave i različita razumijevanja u Crkvi*⁴⁶ ne slaže sa stavovima Gabriele Kuby. Time baca nov pogled na rodnu teoriju u katoličkoj teologiji te otvara prostor jednoj široj raspravi⁴⁷.

Ono u čemu je katolička antropologija jasna jest da ljudska osoba nije i ne može biti temeljno izum i proizvod kulture (isto vrijedi i za biološki determinizam: osoba nije samo spol!). Iz toga je jasno da nije moguć samovoljan izbor spolnoga identiteta koji prema rodnoj politici ne mora odgovarati biološkomu spolu. Ova konfuzija spolnoga identiteta koju unosi rodna politika odvajajući spol od roda može biti veoma zbunjujuća, osobito u adolescentnom razdoblju. Talijanski sociolozi Giulia Paola i Attilio Danese kažu: »Zar jedna djevojčica treba sakrivati vlastitu ženstvenost, ignorirajući (a kako to učiniti?) menstruaciju, grudi, usmjerenost čitavoga svog tijela prema majčinstvu i birati muški model koji joj se čini dobitnim?«⁴⁸ Isto se može primijeniti i na muškarca u njegovoj fazi prilagodbe na muževnost.⁴⁹ Ove tvrdnje nisu stavljanje naglaska samo na biološku dimenziju određivanja ljudskoga roda. No, pitanje ostaje: Kako se iznimka može zamijeniti normom i proglasiti sigurnim da postoji pet mogućih seksualnih odabira. »Nisu li ideologije koje žele dokinuti prirodne razlike možda u suprotnosti s desetljećima *Women's studies* feminizma, utvrđenim upravo na svijesti originalne razlike?«⁵⁰

Osnovno je pitanje može li sama kultura dati odgovor na pitanje što je »subjekt žena«, budući da postoje različite kulture? Poznati sociolog M. Mesić piše:

postoji i problem samopercepcije žena. Ako neke ne dijele feminističke poglede, bilo bi patronizirajuće i pogrešno smatrati ih sve žrtvama kulturno generirane lažne svijesti. Kako inače objasniti pojavu da je nedavno u Velikoj Britaniji nekoliko vrlo

46 Jadranka Rebeka Anić, *Kako razumjeti rod? Povijest rasprave i različita razumijevanja u Crkvi*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2011.

47 Djelo R. Anić u kojem kritizira stavove G. Kuby i daje nov pogled na rodnu teoriju izazvala je veliko zanimanje i rasprave na hrvatskoj teološkoj sceni. Tako je znanstveni novak na istome institutu Josip Markotić uputio oštru kritiku na spomenutu knjigu, dok je profesor na dakovačkome Teološkom fakultetu Ivo Džinić u svojoj recenziji donio pohvalnu kritiku. Svakako, može se zaključiti da se polako otvara jedna nova rasprava o rodnoj teoriji na hrvatskoj teološkoj sceni. Zbog širine nadasve zanimljive teme upućujem na prethodno spomenute knjige kao i na spomenute kritike: Ivo Džinić, Prikazi, Diacovensia, 2012, 20, 1, 160–162; Josip Markotić, Kome smeta kritika rodne ideologije? u: <http://www.bitno.net/vjera/formacija/komu-smeta-kritika-rodne-ideologije/> (videno 17. 03. 2012.)

48 Giulia Paola di Nicole–Attilio Danese, *Donna e uomo: creati l'uno per l'altra*, in *Donna e Uomo: l'humanum nella sua interezza*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2009, 104.

49 Poznat je slučaj pokusa psihijatra Johna Moneyja u Baltimoreu šezdesetih godina. Na temelju teorije da rodni identitet ne ovisi o spolu nego o primljenome odgoju, J. Money napravio je pokus s jednojajčanim blizancima. Jednome od njih, Bruceu Reimeru, u drugoj godini života, prilikom obrezivanja penis je teško ozlijeđen te je otpao. Roditelji su u dogovoru s dr. Moneyjem podvrgli dječaka operaciji promjene spola, nakon čega su se ophodili prema njemu kao prema djevojčici. Od jedanaeste godine u dječaka su se počele javljati suicidalne misli jer nikako nije mogao prihvatiti da je djevojčica. U svojoj trinaestoj godini, kad je doznao pravu istinu, odmah je odlučio biti dječak što je i bio po svojoj prirodi. Usp. G. Kuby, *Nova ideologija...*, 56–57: O ovom slučaju također govori Dale O'Leary, »La questione del femminismo di genere: correnti di pensiero che ostacolano la reale promozione della donna«, u: *Il ruolo della donna nella Chiesa e nel mondo*, Città del Vaticano, 2004, 32–33.

50 G. Paola Di Nicole i A. Danese, *Donna e uomo...*, 104.

obrazovanih žena prešlo na islam i na neke aspekte tradicionalnoga judaizma ili pak slobodno opredjeljenje za *hijab* nekolicine muslimanskih djevojaka u Francuskoj i Nizozemskoj?⁵¹

Bi li to značilo ili da navedene žene u Velikoj Britaniji pod kulturalnim pritiskom (u ovom slučaju britanske kulture) prelaze na islam ili im možda to po njihovoj naravi odgovara?

Zato »novi feminizam«, utemeljen na novijoj katoličkoj antropologiji Ivana Pavla II. (koju nastavlja podržavati i sadašnji papa Benedikt XVI.), polazi od »suprotnoga kraja« u odnosu na rodnu teoriju (i drugih feminističkih pravaca koji je podržavaju), polazi od naravi žene, ali ne niječe kulturu. Naprotiv, dolazi do zaključka da kulturu treba obogatiti, i to upravo putem naravi. Čitava feministička problematika (po mome mišljenju) sastoji se u tome što je kultura dugo bila unilateralna, većinom je muškarac bio graditelj i nositelj kulture⁵². S time se slažem, ali to nije razlog da se danas niječe biološka narav žene ili muškarca smatrajući je samo proizvodom kulture. Stoga, »novi feminizam« promicanjem »ženskoga genija«, koji je sastavni i neodvojivi dio ženske naravi, želi promijeniti staru unilateralnu kulturu, stvarajući recipročnu kulturu zajedništva koja je upisana u muškarca i ženu od početka.⁵³ U tom smislu i papa Benedikt XVI. upozorava da je potrebno »omogućiti ženi da suraduje u izgradnji društva, vrednujući njezin karakterističan 'genij'.«⁵⁴

Možemo zaključiti kako je danas potrebno da i muškarac i žena budu nositelji kulture, ali svatko u svojoj originalnosti. Jedino će tako doći do istinskoga obogaćenja i naravi i kulture. Nije samo diskriminirajuće kad se isti subjekti ne promatraju jednako (žena dugi niz godina nije imala isto dostojanstvo i ista prava kao muškarac), nego i kad se različiti subjekti promatraju jednako, a upravo to čini rodna teorija brišući naravnu razliku između muškarca i žene, smatrajući je kulturalnim proizvodom.

Zaključak

Pojavom feminizma i emancipacijom žene u društvu postiglo se barem zakonsko priznanje dostojanstva žene i njezinih prava. Žena stoga danas ima novu svijest o svome identitetu i vrijednosti. Ovo je pozitivan doprinos feminizma koji je ispravio povijesnu nepravdu prema ženi (iako ona, nažalost, i u razvijenim

51 M. Mesić, *Feministička kritika multikulturalizma*, 856.

52 Ovo treba uzeti s rezervom jer unatoč činjenici da je žena bila isključena iz javne sfere, ne možemo negirati činjenicu da je žena dala velik doprinos kulturi i čitavomu društvu usprkos podređenom položaju.

53 Novija katolička biblijsko–teološka antropologija odnos muškarca i žene gleda preko recipročne komplementarnosti kroz »jedinstvo u dvojnosti«. Budući da je »novi feminizam« utemeljen na njoj to znači da žena preko »novog feminizma« neće samo tražiti neki model da poboljša svoj položaj izjednačujući se sa muškarcem, nego će tražiti jedan prostor za sebe, za svoj ženski »genij«, odnosno za svoju žensku vlastitost i posebnost koja će obogatiti kulturu.

54 Benedikt XVI., *Occasione XX anniversari...*, 165.

društvima još postoji). Kako se moglo vidjeti, to je samo jedna strana feminističkoga pokreta koja se očitovala osobito u njegovome prvom valu. Već drugi i treći val feminizma očituje i drugu, negativnu stranu, koja ne samo da je narušila naravnu sliku žene smatrajući je proizvodom kulture, nego i sliku čovjeka općenito stvarajući od njega aseksualno biće. Time je ne samo narušena slika žene, nego i muškarca, a posljedično je narušena i slika majke i oca, kao i shvaćanje heteroseksualnoga braka.

Ivan Pavao II., svjestan posljedica ovakvoga feminističkog promišljanja o ženi, upućuje poziv ženama da slijede jedan »novi feminizam« koji ne samo da može obogatiti suvremenu kulturu i vratiti ženi dostojanstvo i prava koja ima »od početka«, nego i obnoviti njezinu originalnu sliku (koja je danas u najmanju ruku nejasna, ako ne i potpuno dekonstruirana) budući da se ostvaruje preko »ženskoga genija« koji je urođeni naravni habitus svake žene.

The Image of Women in the »Old Feminism« and in the New Feminism of John Paul II and Benedict XIV

Marijo Volarević*

Summary

In the article the author deals with the phenomenon of feminism and the image of women portrayed by feminism through its historical phases. In the first section, starting from the history of feminism and its various phases, the author traces the changes in the image of women in each individual phase. The author makes a special reference to the problem of interpretation of nature and culture, gender and sexuality in the second and third waves of feminism in which, under the influence of postmodernism and the gender theory, there came about a deconstruction of the natural image of women. Namely, while on the one hand postmodern feminism (post-feminism) questions the existence of the category »woman« as such, emphasizing that »woman« does not exist (ut sic), but rather only a category of women (white, black, lesbian, heterosexual, etc.), on the other hand the gender theory considers the category »woman« a product of culture. In the second section of the essay the author explains the natural image of women according to the more recent Catholic biblical–theological anthropology of John Paul II and Benedict XVI. Taking into account the image of women from the aspect of »the old feminism«, and the influence of the gender theory on the natural image of women, the author sees in the new feminism a possible means not only of preserving the natural image of women, but also the possibility of creating a different culture, a culture in which women would not be discriminated.

Key words: old feminism, new feminism, post-feminism, postmodernism, gender, gender/sexuality, nature/culture, genius of women, image of women

* Marijo Volarević PhD, Catholic Faculty of Theology, University of Split. Address: Zrinsko-Frankopanska 19, 21 000 Split, Croatia. E-mail: mvolarevic@kbf-st.hr